

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

En skrivelse til Nationalmuseet om livet og forholdene i Brunsgaard, Vandborg sogn, Lemvig Kommune i årene 1875-1885. Renskrevet af – og efterskrift ved Ib Brændgaard Jensen.

Meddelelser:

Meddelelsen: Jens Chr. Jensen, fhv. lærer. Adresse: Solbakken 6, Hillerød. Født 1868 i Brunsgaard, Vandborg sogn, Vandfuld Herred. Opholdt mig i mit barndomshjem, "Brunsgaard" til mit syttende år, da jeg kom på Ranum Seminarium. Optegneren. Jens Chr. Jensen, fhv. lærer, Solbakkevej 6, Hillerød.

Stedet:

Brunsgaard i Vandborg sogn (sognet har på det tidspunkt ingen landsbyer). Gården har matr.nr. 33, omtrent 7 tdr. hartkorn, 71 tdr. land – næsten udelukkende agerland, dog lidt eng og mose. Besætningens størrelse: Oftest 4 heste, hvoraf én gerne var føl og følhoppe – og undertiden et par køre stude, 8 køer, 10 fede stude, 10 kalve og ovnere (årgamle stude), 10 får og beder, 3-4 svin (heraf oftest en griseso) samt nogle høns, gæs og ænder. 4. Tiden. Årene

1875-1885 1 Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Gårdens husstand. 8-9 personer; mand, kone, 3 børn, forkarl (gerne over 20 år), anden karl (henved 20 år), pige (vel omkring 20 år) og endelig en tjenestedreng om sommeren – ca. 14 år. Ingen faste husmænd. Om høsten 2 høstkarle eller en høstkarl og en høstpige. I 1879 – en meget våd sommer, havde vi i høsten en husmand. Han fik i dagløn 4 mark (1,33 kr.). Han indrømmede, at det var en stor dagløn, men så skulle han også nok være villig til at tage, hvilket arbejde – der blev ham budt. I 1884 havde vi ikke fået antaget nogen høstfolk før høstens begyndelse, hvorfor jeg blev sendt til byen Vrist i Harboøre for at prøve, om jeg kunne få ansat et par børster (mænd der arbejdede ved kystsikringen). Det lykkedes for mig at få et par med mig tilbage straks. Det viste sig, at det var rigtig flinke mennesker – både i opførsel og til arbejde, men da høsten var sluttet, tog den ene på landevejen, hvorimod den anden søgte stilling ved landarbejde, blev siden gift med en ung enke og bosat på Ferring Strand.

Arbejdets deling m.m.:

Manden min fader var ikke stærk af helbred, og han havde ikke noget bestemt arbejde, men var tilstede på de forskellige pladser og tog en hånd med, hvor han kunne magte det. I vintertiden deltog han dog oftest i kreaturernes fodring. Var der intet andet, spandt han hamp på en håndteen – kaldet "Vrindkru". Det spandt - lagde han sammen i 2 eller 3 parter, hvorefter det i sommertiden blev benyttet til "Hælsimer", til at lægge om ær hæle (tøjrepæle). Til at begynde med husker jeg, at han såede kornet, men dette arbejde kunne han ikke magte ret længe. Når kornet skulle køres ind, kørte han ofte en vogn, ligesom når gødningen skulle køres ud. De fleste lørdage (torvedage) kørte han sammen med vores nabo, Niels Skovmose til Lemvig, ikke mest for at handle, men mere for at træffe bekendte og med dem drøfte kreaturpriser og andre landbrugsspørgsmål.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

En dag – hver forår i april kom der bud fra fiskerne i Ferring, at på en bestemt tid samme dag, landede de med fisk. Til havet havde vi ca. 3 km, og fader kørte så derned – godt forsynet med veltillavede mellemgadder og et par flasker brændevin til fiskerne, som oftest var de 7 til en båd. Samtidig kom deres koner med kaffe til dem. Fader fik så gerne en halv snes torsk. Jevn 9 –10 pund stykket samt nogle snese hvilling eller kuller. Hver af dem kunne godt veje 2 pund, og når han kom hjem med dem, fik mor og pigen travlt med at få hoved og indvolde af dem, og karlene fik anbragt ”stejler” (pæle og stænger) til at hænge fiskene på til tørring. Det havde stor betydning at få dem tørret før ”Kræ Masen” (Spyfluen) kom i mildere vejr. Her havde vi så en god og kraftig kost, som kunne opbevares hele sommeren – ja vinteren med og prisen var meget lav: en krone for en torsk og det samme for en snes hvilling. Til en snes hvilling gav fiskerne 22-23 stk.

Konen – min moders arbejde er ikke så let at få beskrevet, men noget skal jeg nævne. Ved vintertid var der mindst afveksling. Den meste tid gik med at spinde garn, når pigen kastede, samt at passe - skumme fløde og lignende. Den daglige madlavning paa så hun jo også sammen med pigen. Om sommeren lavede hun mange gode oste, og så passede kvinderne haven og tilberedte dens afgrøder. Om efteråret ordnede hun slagtingen af 3-4 beder og til andre årstider slagtingen af svin, hertil havde vi dog en slagter. Så var der vask, bagning, brygning, lysestøbning m.m.

Med denne korte angivelse går jeg over til forkarlens arbejde:

Efter skiftedagen den 1. nov. begyndte tærskningen med plejl, som fortsattes til sidst i marts – afbrudt af rensning og opbevaring af kornet på loftet. Arbejdet om morgenen begyndte med, at forkarlen gjorde rent i hestestalden og anden karlen i kostalden. For begges vedkommende begyndte de fodringen, og i dagens løb blev arbejdet i laden afbrudt, når begge karlene hjalp hinanden med kreaturernes pasning.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Omkring 1880 fik vi tærskemaskine med hestegang, og så måtte far og pigen hjælpe til med tærskningen, ligesom jeg ofte kørte hestene, når jeg havde fri fra skolen. I æ drøvt (kornsåningen først i maj) håndsåede forkarlen kornet, medens anden karl harvede og måske også tromlede. Såningen var et betroet, ansvarsfuldt, og strengt arbejde. Så vidt jeg husker, såede en mand en dag 16 tdr. havre, hvilket vist var noget af en bedrift, men han tog sig også over lænden i flere dage herefter. Kløveren såede fader ofte selv. I sommertiden pløjede forkarlen brakmarken 4 gange. Var der intet andet arbejde at udføre, hjalp karlene i mergelgrave. I høsten gik hver karl med sin le, forkarlen forrest med pigen som opbinder, og derefter fulgte et eller 2 par. Ved hjemkørselen af kornet bandt moder og en husmandskone to og to neg sammen, ”tvillinger kjerve”, som så blev forket på vognen. Pigen, en tid min søster, lagde her 115 traver, men hun sagde også, at hun syntes at sengen gyngede med hende natten derpå. Til en trave regnede man der på egnen 60 neg. Tjenestedreng havde vi kun om

sommeren. Hans arbejde bestod udelukkende i at passe kreaturerne. Midt i maj kom de også på græs; køerne fik det bedste græsstykke, var altid i hus om natten og blev malket morgen, middag og aften. Ungkvæget lå ude om natten, men i juni, juli og første del af august måtte de i hus fra kl. 9 formiddag til kl. 4-5 eftermiddag. I denne tid var bremserne på vingerne, og kreaturerne havde stor skræk for dem og bissede, så snart de hørte deres summen. Tøjrene blev ødelagte, ligesom kornet blev nedtrådt, og det kostede meget arbejde at få dem i hus, hvis ikke man fik dem ind i rette tid. Nu har man ikke længere denne plage. Har kvæget bylder på ryggen med larver i som følge af bremsernes stik., lader man om vinteren disse larver trække ud, så de ikke kommer til fuld udvikling. Om morgenen kl. 4-5 måtte drengen som oftest på bare ben ud at flytte studene – for derefter, når køerne var malkede, at sætte dem på græs. som godt kunne vare et par timer, kunne han få tid til at spise davre. Om eftermiddagen havde drengen en travl tid fra kl. 5 til kl. 10-11.

Natten blev således kort for ham, men han kunne få en god lang middagssøvn – enten i sin seng eller hellere i høet i laden. Fra høstens slutning til midt i oktober gik ”æ høveder” løse under bevogtning af drengen. I godt vejr havde han det godt i denne tid, I regn og blæst var han at beklage, og hvor syntes han, det var dejligt at få dyrene i hus -omkring 15. oktober og komme til at arbejde i den varme stald. At der blev drevet løjer med drengen, har jeg aldrig hørt.

Pigens huslige arbejde bestod i, at hun hjalp moder, men det kan vel nok siges, at hun måtte tage den tungeste ende, således måtte hun altid trække smørkærnen og udføre renholdelse både i huset og i æ staldkammer (karlekammeret). Malkningen måtte hun også besørge, og så kom dertil, at hun fodrede svinene, ja – vi havde også en gang en pige, som følte sig forpligtet til at renholde svinehuset, skønt dette arbejde nu ellers var karlenes. Høns, gæs og ænder passede hun nok også, men da vi kun havde få af hver slags, betød dette arbejde vist ikke så meget. Værre var det, at hun måtte sprede gødning og deltage i høstarbejdet, som allerede omtalt. Når kornet var sået, hjalp hun også til med at stene (samle småsten på marken). Mandens deltagelse i huslige sysler var ubetydelige. Skulle et svin slagtes, måtte karle binde og stikke det, medens pigen rørte blodet. I omtalte tidsafsnit varede det dog ikke længe, før en slagter blev tilkaldt. Endnu kunne nævnes, at når gæssene var slagtede før jul, hjalp karlene om aftenen med at plukke dem, og det var da morsomt, at få de døde gæs til skrig ved at puste dem op i struben og derpå hurtigt at lukke luften ud. Endelig hjalp de også med at skære pebernødder en aften før jul. 5 Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880

Arbejdsdagen:

Om vinteren begyndte man gerne dagen kl. 6. - forkarlen kaldte de øvrige tjenestefolk op. Pigen begyndte med at tænde op i komfuret og tilberede davren, medens karlene gjorde rent i heste- og kostalden. Først når der var malket, blev davren spist. Kl. 12 middagsmad, kl. 5 mellemmad og kl. 8 nætter(nadver) og så i seng. Om sommeren begyndte dagen kl. 4½ - 5. Davre kl. 5½ formiddagsmellemmad kl. 9, middagsmad kl. 12. Middagssøvn til kl. 2. Derpå en

kop kaffe med et stykke kandis, kl. 4½ mellemmad, kl. 8½ nætter. I seng kl. 9. Når folkene kom hjem fra marken om aftenen i høst: en skål gammel øl med tvebakker (øllet var gæret og brygget i marts). Med spisetiderne er arbejdstiden også angivet. Hvad vi spiste året om: bestod davren af levninger af grøden fra forrige nætter, endvidere forskelligt: som speget (saltet) flæsk, saltet ål, stuvet blodpølse, stuvet pandekage og vist også finker. Både til davren og til middagsmaden var der altid afskåret brød på bordet, hvis nogen havde lyst til at bide heraf til maden. Dette brød skar forkarlen af. Mellemmadderne – for- og eftermiddag var veltillavede. Af drikkevarer hertil fik man kun hjemmebrygget øl og for karlenes vedkommende en dram (snaps), brændevin og undertiden to. Når vi skulle have brændevin fra Lemvig, var det altid en anker (40 potter). Middagsmaden var ofte suppe om søndagen, hønsekødet spistes bagefter med rugbrød og salt, ingen sovs. De øvrige ugedage kunne middagsmaden (altid to retter) stå på følgende, som jeg nævner i flæng: grønkålssuppe (heri kålrabi) med kogt flæsk og hakkepølse, sød- eller kærnemælksvælling, kogt fisk (fersk eller tørret), hertil altid kartofler (kogt med skind), som hver ved bordet pillede af til sig selv endvidere dyppe (melsovs med lidt smør i), serveret midt på bordet i en dyb tallerken, så alle kunne række til at dyppe kartoflerne og fisken – kartoffelmelsgrød, øllebrød, gule ærter med flæsk, stegt rødspætter eller kuller (en fladfisk), stegt ål med ålesuppe, sødgrød.

Hvad man spiste med ske kom på bordet i fad, hvoraf alle spiste. Skeerne var alle af horn, dem ”skåldede” man ikke læberne på, selv om maden var meget varm. Hver havde sin bestemte ske, som aldrig blev vasket. Efter brugen tørrede man den med hånden, hvorefter den blev lagt i en skuffe under bordet. Foran glemte jeg at omtale æ nætter (Nadveren), som altid bestod af kærnemælksgrød – kogt på hele byggryn. Når middagsmaden blev taget af ilden, blev bemeldte grød sat på, og efter et par timer var den færdig, hvorefter den blev anbragt i pigens seng, hvor den kunne holde sig varm til aften, til hvilken tid den også var bedre i smag. Spisningen jule- og nytårsaften der var ens, kan jeg ikke nægte mig fornøjelsen af at beskrive. Om aftenen kl. 5 samledes alle vasket og hejdel, hvorefter vi spiste omruskningssuppe (kråsesuppe) kogt på kråse, vingespids, hjerte, lever, hovedet og tæerne af de gæs, som var slagtede til jul. Der blev så sunget salmer, læst en juleprædiken og spillet kort om pebernødder. Ved ottetiden skulle der malkes og hestene måske have et foder. Herefter samledes vi igen ved bordet til nætter, hvor vi først fik risengrød med sødmælk og derefter kogt fersk eller saltet hvilling med kartofler og dyppe, sennep tog enhver efter behag. På grund af den megen spisning sov man ikke særlig godt natten derpå. Når karlene om vinteraftenerne havde spist deres mellemmad, gik de hver aften ud at skære hakkelse, hvilket arbejde tog en halv til en hel time. Det varede dog ikke længe, før hakkelsesmaskinen blev trukket ved hestekraft om dagen, og dermed var karlene fritaget for alt aftenarbejde.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880: De forslog så aftenen med læsning, undertiden også med lidt kortspil – dog aldrig om penge. Var moder om aftenen ved spinderokken, kartede pigens tejer til hende. Det skete dog også, at fader kartede. Var pigens fri

for dette arbejde, forrettede hun håndarbejde for sig selv. Malkning måtte hun besørge ved aftenens slutning. Både vinter og sommer sluttede vi for det meste dagen med, at vi sang en lille aftensalme, hvor fader sang for. 8. Fritid. Om aftenarbejde henvises til forrige afsnit. Fra juledag til dagen efter Hellig 3 Konger – 7. januar indskrænkedes arbejdet i huset til stuerens renholdelse og madens tilberedelse og ude til dyrenes pasning. De omtrent 2 uger delte karlene imellem sig, så hver havde en uge fri. For pigens vedkommende kunne hun i samme tidsrum få nogle dage fri efter ønske. Disse fridage benyttede tjenestefolkene til besøg hos slægt og venner, og hvor de tidligere havde haft tjeneste. Søndagene helligholdtes og var fridage for almindeligt arbejde. Oftest søgtes kirken denne dag. Enkelte andre fridage kunne også fås efter ønske. Grundlovsdagen og 2-3 markedsdage var fridage, og når høsten var sluttet, og vejret var godt, kørte vi alle til Vesterhavet for at få et bad og få høststøvet skyllet af sig. Om tjenestefolkene havde biindtægter, vides intet om.

Boligforhold:

Karle og pigekammer har været brugt, så længe nogen kan mindes og sikkert langt længere tilbage i tiden. Karlekammeret, der altid var i nærheden af hestestalden, kaldtes æ staldkammer. Pigens kammer – æ pigekammer var i stuehuset, således var det overalt i sognet og på egnen. I Brunsgaard og vist så godt som i alle gårde på egnen var karlekammeret lige ved hestestalden. Med undtagelse af ydervæggene var hos os alle væggene af brædder, men de var godt høvlede og godt sammenpløjede. Beliggenheden var mellem svinehuset og hestestalden, og skønt der var en god dør med solid lukkelse ud til hestestalden, stod 8

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880

døren næsten altid åben både dag og nat. Indgangsdøren til pigekammeret var fra bryggerset, men her var døren for det meste lukket. I karlekammeret var der 2 vinduer af jern, hver med 6 ruder, hvoraf en var til at åbne. Der var bræddeloft, gulvene af huggede kampesten (granit). Der var 2 dobbeltsenge med brædder bundet forsynet med rugbalm, og sengeklæderne var gode, hovedpuder, under- og overdyne samt uldne lagener – kaldt hylsklæder. Med undtagelse af gæstekamre, hvor man havde linnedlagener, brugtes hylsklæder i alle gårdens senge, således var det almindeligt. Etagesenge kendtes ikke. Senge i karlekammeret og i pigekammeret, var beregnet med plads til to, men blev oftest brugt til en person. Karlekammeret var af flademål 5x6 alen. Der fandtes et lille fast bord i et hjørne samt en lille skammel og en stol, et lille spejl og et håndklæde, som skiftedes en gang om ugen. Hermed er udstyret vist angivet. Gulvet blev fejlet en gang om ugen. Sengene blev redt hver dag af pigen. I et hjørne af stuehuset fandtes pigekammeret. Dets gulvflade var 3x5½ alen, hvidkalkede vægge, bræddegulv og et fag vinduer – som de øvrige i stuehuset. Der fandtes et lille bord, en stol og en seng, udstyret som karlenes. Om foråret når fårene blev vasket i et stort kar ved dammen, benyttedes det samme vand til at vaske en del hylsklæder i. Det rensede nok godt, og så sparede man sæben. Karle- og pigekammer havde ikke anden funktion og havde sikkert aldrig haft det.

Æ timmerstov (huggehuset) fandtes langt fra karlekammeret. Som vist allerede nævnt, har der fra de ældste tider været særlige kamre for de to køn, og som benyttedes hele året. Tjenestedrengen sov altid i karlekammeret, aldrig hos pigen.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Omgangsforhold og anseelse:

Husbond og madmoder tiltaltes altid med du af tjenestefolkene, derimod sagde alle I til aftægtsfolkene, hvis der var af dem på gården. I omtale blev husbonden nævnt med hans navn. Mit hjem var noget grundtvigsk påvirket, og måske lidt af denne grund, var forholdene i gården nærmest familiært mellem alle og føltes af alle, men sådan var forholdene vist de fleste steder i sognet. Skulle jeg nævne en forskel mellem gårdens børn og tjenestefolkene, kunne jeg anføre, at der i efterårstiden holdtes store høstgilder med god beværtning og dans. Her samledes gårdmandsbørnene fra en stor kreds, hvorimod tjenestefolkene kun blev indbudt til de nærmeste nabogårde, og ved dansen kunne det vel være ret iøjnefaldende at tjenestefolkene blev tilsidesat.

Gårdfamilien spiste altid sammen med tjenestefolkene. I stuen var en bæk langs ydermuren og foran denne bæk et bord. For bordenden sad manden og konen, efter dem på bænken forkarlen, andenkarlen og mulige daglejere; på en skammel på modsat side af bordet sad pigen og drengen. Kom der gæster til gården, blev der oftest dækket særlig til dem, og her spiste så manden sammen med disse. Det kunne nok ske, at tjenestefolkene giftede sig ind i gårdmandsfamilier, men almindeligt var det ikke. Forholdet mellem tjenestefolkene var i regelen meget godt. Mere end én gang førte det hos os til giftemål mellem karl og pige. Plagerier overfor drengen eller andre kender jeg ikke.

Afstamning og hjemsted:

Det var vel nok overvejende fra mindre hjem, at tjenestefolkene stammede, men det var dog langt fra usædvanligt, at gårdmandsbørn tog tjeneste, måske for det flestes vedkommende på større gårde – og for karlenes vedkommende vel mest som forkarl, men man kunne også se dem på mindre.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Ligesom vestjyderne sætter pris på at få et højskoleophold på fremmede egne, således søgte nogle til andre egne for at se landbrug og skikkene der. Dengang som nu var arbejdslønnen nærmest højest i Vestjylland, så for penges skyld – både på mennesker, dyr og redskaber, søgte man ikke bort. En undtagelse var det dog, når både karle og piger tog til Holsten et års tid eller mere, der var lønningerne højere, men når de kom hjem, klagede de gerne over kosten, de havde fået. Af fremmede arbejdsfolk kan jeg nævne mergel- og dræningsarbejdere.

Gården havde nimarksdrift:

brak, rug eller raps, byg, to vange med havre, den sidste med isået kløver og derefter fire vange med græs. I løbet af ni år blev marken merglet og drænet, idet brakmarken blev underkastet

disse arbejder. Dræningen blev for størsteparten udført af arbejdere fra Sverige, som arbejdede på akkord og betalte for føden med 2 mark (66 øre) daglig, og så fik de også en stue med senge på gården. De udførte et strengt arbejde, hvorfor de også skulle have en kraftig kost, og de 66 øre betragtedes som en lille betaling herfor. Deres meste arbejde foregik om sommeren, undtagelsesvis kunne det også være vinterarbejde, således blev der en vinter– vist 1874-1875 lagt en stor hovedledning gennem gårdens mark. Den var nok sine steder over 4 alen dyb, og arbejdet kunne være livsfarlig. To gange skød jorden sammen om en arbejder, og den ene gang blev han så medtaget, inden han blev reddet, at han måtte ligge til sengs i flere dage. Dette arbejde blev en dårlig forretning for drænmeisteren. Kun få timer kunne de arbejde i de korte vinterdage, og meget arbejde medgik til at afstive grøfterne samt til at omgrave dem efter sammenstyrtning. Efter akkorden skulle mesteren have over 1.000 kr. for denne grøft, men da arbejdet var udført, og han skulle betale arbejds løn og kostpenge, blev hans fortjeneste kun 1 daler for hele vinteren. En del af grøften gik igennem en eng, og her stødte man på flere store træstammer (moseeg), som sikkert havde stor værdi, men de blev gennemsavede og kun brugt til brænde.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Til mergelgravning havde vi daglejere fra egnen. Daglønnen lå vist omkring 1½ kr. samt kosten og arbejdstiden var fra kl. 6 morgen til kl. 8 aften med 2 timers middagshvile. Det var strengt arbejde både at bryde den blå mergel og på hjulbør køre den op af graven, som undertiden kunne blive 6-7 alen dyb. Udkørselen på marken besørgede vi med egen hjælp, og havde vi et par kørestude blev de til dels benyttede. De havde hestekræfter, men det gik langsomt med dem– undtagen midt på dagen, når de havde solskin og varme, under disse forhold ville de bisse, og en stærk karl kunne vanskelig holde dem. Det skete da også, at man ved en sådan lejlighed fik en vogn beskadiget. Som regel havde vi ikke nogen lang vej at køre med mergelen, da den næsten fandtes overalt, men hvor mange procent kalk den indeholdt, tænkte vi ikke på. Når blot den kunne koge ved at komme i berøring med spede vand (saltsyre), forlangtes der ikke mere, men det hele var et stort slid, både på mennesker, dyr og redskaber. Et andet arbejde med fremmed hjælp, som dog kun skulle udføres én gang, var kulegravning og planering af et jordstykke på ¾ tdr. land til udvidelse af æ kålgård, som fra nu af blev kaldt have. En dygtig arbejder havde nok at gøre hermed i adskillige måneder, hvorefter en ansæt gartner anlagde en smuk have, der fremdeles er en pryd på gården. Som frugthave fik den aldrig stor betydning. Vestenvinden med havgus besværliggør frugttræernes udvikling.

Fæstemål og folkemarked:

Det var langt det almindeligste, at man søgte tjenestefolk. Søgte en karl eller en pige om en plads, blev vedkommende let mistænkt for at være en dårlig tjener. Hvor mændene kom sammen i hjemmene, på torvedage, markeder eller andre steder, aftalte man om mulige ledige ledige karle og piger og i så fald om deres gode og dårlige egenskaber.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

At annoncere i blade brugtes ikke. Blev et fæstemål indgået, blev der gerne betalt fæste, vel en krone for en pige eller dreng, noget mere – mindst 2 kroner for en karl. Sådanne penge kaldtes ”Fæjest”. Om folkemarkeder kender jeg intet. 13. Skiftedage. Til- og fraflytning. For karle og piger var skiftedagen 1. november. En sådan dag kaldtes ”Flytdå”. Man flyttede altid på selve skiftedagen, og selv om flytninger gjaldt indtil 2-3 mil, blev den nye tjener afhentet i vogn og fik således befordret sit behov, for karle et klædeskab, for piger en dragkiste. Det kunne ske, at en ung tjener blev på samme sted. Enkelte mænd turde ikke køre efter en ny tjener på en mandag. Ingen medbragte redskaber, når de flyttede i ny tjeneste. Havde karlene deres hjem i nærheden, fik de deres tøj vasket der. I modsat fald kunne de få en enke eller husmandskone til at besørge det mod en betaling af henved 20 kr. årligt. At møde en gammel kone med forklæde, når man flyttede var ikke så heldig. Det allerbedste var om man kunne møde en gammel so. Om gamle regler, der skulle iagttages under flytningen, kender jeg intet. Om karle- og pigelav og tiltrædelsesgilder vides heller ikke noget. 14. Tjenestetiden. Karle og piger fæstede sig næsten altid for et år, drenge derimod for ½ år. Det var en dårlig anbefaling for et tyende at skifte plads ret tit, og selv om vedkommende ikke var så glad ved pladsen, beholdt man dog nogen længere – end man ønskede. Længden af tjenestetiden var for et år og opefter – oftest adskillige år. Det kunne ske, at en ung tjener blev på samme sted og steg i ”graderne”, men almindelig var det ikke. 15. Fuldgod karl og pige. Herom kan intet oplyses.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Aflønning.

Om lønnen på de forskellige alderstrin kan intet siges. Vor forkarl fik godt 200 kr. årlig, andenkarlen lidt mindre. Pigen lidt over 100 kr. årlig. Ingen yderligere tillæg af naturalier.

Husmænd:

I sognet fandtes kun meget få husmænd, og det var en ret ubetydelig hjælp, man kunne få hos dem. Havde de et stykke jord, blev deres hjælp ofte betalt med hestearbejde. En halv dags arbejde af denne slags kaldtes en ”Bejer”, men det allermeste hestearbejde udførte gårdmændene aldeles gratis. Når karlene var ude for at gøre ”Bejer” blev de vel nok opvartede med det bedste, huset formåede, dog var det ikke hver sted, de satte pris herpå, da der var steder, hvor det kneb med renligheden. Til et bestemt sted tog karlen hunden med sig, så han ubemærket kunne komme noget af maden under bordet til denne, men det skete, at hunden ikke en gang ville have noget. For eftertiden gik han ikke ind for at nyde noget, men undskyldte sig med at han havde mavepine eller lignende.

Forholdet mellem gård- og husmænd var godt. At husmænd blev nægtet hjælp under sygdom eller andre svære forhold kunne ikke tænkes, i sådanne tilfælde ville hjælpen næsten være ubegrænset.

Løsere medhjælp:

Her kunne vi omtale tørvearbejde. Vi havde en moseparcel et par km. fra gården, og derfra fik vi næsten al vores brændsel. Mosearbejdet foregik først på sommeren, når sæden var lagt, og hertil måtte gårdens folk have nogen fremmed hjælp bestående af en mand, der var specialist i tørvegravning. Bemeldte mand fandt et sted i den til del udtørrede mose. Her begyndte han at grave en fordybning – kaldet æ pøt. Når han kom lidt ned, ledte man vand ind til ham i en rende, og så æltes (blandede) han tørvejorden med vand, så det hele blev en tyk vælling.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Fra æ pøt og op til jorden omkring mosen var lagt brædder, hvorpå man kunne køre op med støvler (trillebør) 2-3-4 eftersom afstanden var til læggepladsen. Øverst blev så æ må læsset af på grønsværen, og her var gårdens pige med et redskab af træ, hvormed hun kunne udjævne blandingen og derefter skære den i passende stykker til tørv. Efter en tids forløb, når den del vand var fordampet, var tørvene blevet så faste, at man med forsigtighed kunne rejse dem på kant, hvilke kaldtes at kante. Efter at tørvene således havde stået en tid i rækker og var blevet fastere, satte man dem i røgler (stakke). Dette arbejde kaldtes at røgle. Efter at have stået således en måned eller to, var de oftest gennemtørrede og kunne køres hjem.

Besvarelse af Nationalmuseets etnologiske:

Søndag og kirkegang 1956 Affattet af cand.mag. Bjarne Stoklund, museumassistent.

Meddeler. Jens Chr. Jensen, pens. Lærer Adresse: Solbakke 6, Hillerød. Født 5. april 1868 Til mit syttende år opholdt jeg mig i mit barndomshjem "Brunsgaard" i Vandborg sogn, Vandfuld Herred.

Optegneren Meddeleren. 15 Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Tiden og stedet:

Fra 1880 til henved 1900: Vandborg sogn. Bosat i Brunsgaard, matr. Nr. 33 De kirkelige retninger: Grundtvisk og Indre Mission. Den grundtviske begyndte omkring 1870, Indre Mission 1875. Talstyrken kan vanskeligt opgives. Den grundtviske retning var sikkert størst. I begyndelsen af angivne tidsrum, havde man en grundtvisk kapellan, senere en sognepræst, som sluttede sig nærmest til Indre Mission, derefter en sognepræst uden for retningerne og sidst en indre missions mand. 1886 fik sognet et forsamlingshus og gymnastikhus og nogle år senere et missionshus.

Kirken:

Våbenhuset kaldtes æ Vavnhus. Her fandtes ingen genstande udover præstens spade til jordpåkastelse. Rummet blev kun benyttet som gennemgang til kirken. Herfra foregik dog også klokkeingningen. Kirken havde Sakristi, som oftest benævntes: æ Skryvhus. Her kom sjældent andre en præsten, som opholdt sig her, når han intet havde at forrette i kirken. Den øverste stol på mændenes side var degnens og kaldtes æ dejnstol. Over indgangsdøren til kirken et Pulpitur med særlig indgang fra våbenhuset. Der fandtes intet orgel. Ved indgangsdøren i kirken var opstillet en indsamlingsbøsse eller Tavlblok – kaldet æ fattigbøs. Af kalkmalerier

eller andre gamle billeder fandtes intet i kirken, ligeledes heller ingen skibsmodeller. Så vidt jeg husker var der i koret foruden alteret en tavle med sognepræsternes navne siden Reformationen, ellers intet. Om altersølv, messetøj og præstekjoler ved jeg intet. Præstekjole og krave måtte præsten selv holde. Kirkeværgen måtte sørge for lys til alterstagerne. Lysene tændtes under altergang og som regel også ved barnedåb. Resterne af lysene tilfaldt degnen. Under første Verdenskrig, da der var mangel på lys, benyttede vi flere rester på forskellig måde.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Af belysning i kirken var der næsten ingen, dog kunne der vist anbringes et stearinlys på hvert stolestade. Kirken kunne ikke opvarmes. Husker ikke hvornår der blev indført forbedringer. Ingen toiletter ved kirken. Til daglig var kirken lukket. Om dens opførelse kendes intet sagn.

Stolestader:

Kirkestolene havde vist ikke noget særligt navn. De havde nummer, var alle forsynede med låger, og det blev nøje overholdt, at lågerne stadig var lukkede. På mændenes side (den søndre) var der anbragt en række knager til at hænge hovedtøjet på, ligeledes en lille hylde inde i stolen til anbringelse af salmebøger. Der var intet til at dække mod kulde – heller ikke private tæpper eller puder. Måske dog degnen havde noget i sin stol. Mændene sad syd og kvinderne nord for midtergangen. Denne ordning benyttes vist meget endnu. Uden nogen betaling havde de fleste familier deres bestemte stolerækker, som de meget omhyggelig søgte. Fordelingen var ikke efter formue men efter hartkorn, således at de største gårde havde deres stole øverst på hver side. Der kunne ikke blive en stol til hver gård. Brunsgaard havde deres sammen med to andre gårde, Vester Gåskær og Nørre Munksgaard. Som gammel mand tog min morfar ophold i Brunsgaard, (han stammede ellers fra Hygum) og ved gudstjenesten søgte han så vort stolestade. Men da en gammel mand fra Munksgaard kom og så, at min bedstefar havde optaget hans plads ved lågen, blev han i høj grad opbragt, og begyndte at skælde ud og true med udsimidning, men bedstefar lod sig ikke anfægte heraf og blev rolig siddende.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Skønt der var andre siddepladser i nærheden blev manden stående på kirkegulvet ud for sin stol. Præsten fortalte senere, at han fra alteret havde fulgt begivenheden og havde moret sig kosteligt over scenen.

I sognet fandtes ingen landsbyer. Om senere omfordeling af stolestaderne har jeg ingen kendskab. De ældste sad vist oftest yderst i stolen, men det blev ikke anset for smukt, at man blev siddende ved lågen og lod andre skubbe sig forbi for at komme længere ind. Karle og piger søgte gårdens stol efter køn – hver på sin side af midtergangen. Det samme gjorde børnene. Løse skamler var der ikke plads til. Nogen herregård fandtes der ikke i sognet, men ejeren af gården Grysbæk - justitsråd Claudi, som fik oprettet det vestjyske redningsvæsen, benyttede det foromtalt pulpitur. Præstefamilien søgte de øverste stole. Der var vist ikke

særlige stole til Fattighusets (hospitalet) beboere, men de søgte de nederste stole. 6. Klokkringning. Kirken havde kun én – men en meget god klokke, og som var det eneste middel, man brugte til at kalde til gudstjeneste. Indtil omkring år 1900 måtte degnen besørge ringningen personlig uden anden hjælp. – Børnene mente, at klokken sagde: ”Bing, bang, præst og degn er lig lang”. Som nævnt foregik ringningen fra våbenhuset. En undtagelse herfra var dog juleaftensdag, da man gik op til klokken for at skiftes til at ringe og kime en times tid. At kime var ikke noget behageligt arbejde. Da jeg i 1890 besørgede dette i Fabjerg kirketårn, var jeg næsten døv juleaften. Fra gammel tid ringede man solen op om morgenen og ned om aftenen, men morgenringningen gik af brug, og stedet herfor ringede degnen kl. 11½; dette var for at tilkendegive, at nu var det snart middag. Når klokken havde slået 100 slag kunne man passende standse. Det var nok en gammel regel, at der om søndagen før gudstjenesten ringedes tre gange – første gang en time før, anden gang en halv time før og tredje gang umiddelbart før gudstjenestens begyndelse,

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

men de fleste steder gik den som regel af brug, så man nøjedes med at ”ringe sammen”, og da benyttedes bedeslagene ved ringningens afslutning – 3 gange 3 slag.

På vej til kirke:

På min hjemegn i min barndomstid kunne der næppe hengå en søndag, uden at der fra hvert hjem var nogen i kirke. Arbejde ud over madens tilberedelse og kreaturenes pasning kendtes ikke, det skulle lige være, at man i en vanskelig høst kørte korn i hus, men i mellem, at noget sådant indtrådte, gik der oftest flere år. Alle både tjenestefolk og større børn søgte kirken. På denne tid kendte man ikke søndagsskole eller børnegudstjeneste. Om kirkelige forhold på en anden egn kunne jeg have lyst til at give en lille beskrivelse. Da jeg blev lærer og kirkesanger på Mols, var kirkegangen her ganske god, hvilket havde være tilfældet i mands minde om endskønt under ejendommelige forhold. Gamle folk fortalte mig følgende: ”Vi havde en rar præst, som vi nødigt ville bedrøve, og da vi forstod, at vi kunne glæde ham ved at gå i kirke, indførte vi den ordning, at der hver helligdag skulle en person i kirken fra hvert hjem, og blev dette forsømt, måtte man betale en bøde. Ordningen var jo ikke ideel, men værre var det, når man videre fortalte, at ved årets slutning blev der holdt et drikkegilde for de indkomne bøder. Hvad påklædning angår så havde kirkegængerne vel noget, man kaldte søndagstøj – en mellemting mellem dagligtøj og fineste stads. Sidste slags mødte man dog i på højtidsdage, og ved sådanne lejligheder havde kvinderne en fin kappe med til kirken, denne tog de på hovedet i våbenhuset, før de gik ind i kirken. Oftest gik man til kirke, med mindre der var gamle eller svagelige mennesker, som måtte køres. At ride til kirke brugtes ikke. Ved kirken var en hestestald hvor tre par heste kunne opstaldes. Kneb det med plads til køretøjer, kunne der nok fås plads privat i en nabogård

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

f.eks. en konfirmationssøndag, da der kom konfirmander fra Annexet. Ved en sådan lejlighed

gav man drikkepenge. Måske blev man opvartet med kaffe i gården. Nogen kro fandtes ikke i sognet. Skolen lå lige op ad kirkegården, og man søgte ofte ind i skolestuen før gudstjenesten. Der var ingen herregård i sognet. Præsten gik til kirken og i Sakristiet tog han ornat på. Der var kun to indgange til kirkegården, som benævntes ”æ kjærkstæ”. Der fandtes jo dog en kirkegårdsport til brug ved begravelser.

Ved kirken før gudstjenesten:

Oftest ventede mændene uden for kirken før gudstjenesten, hvorimod kvinderne gik ind i kirken eller blev lidt i våbenhuset. Der kunne næppe være tale om nogen gruppering efter stand, og man har vel talt om tidens begivenheder. Når der blev ringet sammen, gik man ind i kirken uden nogen formularer og uden særlig rækkefølge. Når mændene gik ind i kirken, tog man hatten af. Hatte, stokke og lignende tog man med ind i kirken

Søndagens gudstjeneste:

Hver anden søndag holdtes gudstjeneste kl. 10 og kl. 2. – Fadervor blev brugt både ved indgangs- og udgangsbøn, men allerede fra århundredskiftet faldt denne bøn bort ved indgangen. ”Trossalme” benyttedes ikke. Hvor der blev ansat en grundtvisk præst benyttede denne oftest at bekende dåbspagten på prædikestolen før eller efter oplæsningen af evangeliet. Havde præsten evner dertil, blev kollekt og epistel messet fra alteret. Under sidste vers af salmen før prædiken gik præsten på prædikestolen, ved hvilken lejlighed mændene eller både mænd og kvinder rejste sig op. Hvis en syg fremsatte ønske om at få menighedens forbøn, bad præsten på prædikestolen med navns nævnelse en bøn for den syge.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Fra prædikestolen blev blandt andet bekendtgjort, tiden for næste gudstjeneste, tillysning til ægteskab på tre søndage I, II og III gang.

Gudstjeneste ved højtiderne:

Ingen juleaftensgudstjeneste. Gudstjeneste julemorgen kl. 10 var som enhver anden. Ingen midnatsgudstjeneste nytårsnat. Gudstjeneste Helligtre Kongers Dag har jeg kendt fra 1879 til 1908. I fastetiden holdtes hver onsdag gudstjeneste i kirken, hvor præsten talte over et stykke af lidelseshistorien, og så mødte de unge konfirmander fra 14 til 17 år på kirkegulvet, hvor præsten katekiserede med dem. Disse onsdage behøvede man ikke at være pyntet, og man kunne godt møde i træsko. Antagelig faldt skikken bort ved århundredskiftet. Der var ikke som visse andre steder nogen tildækning eller fjernelse af nogle genstande i Fasten. Hverken til Pinse eller Kristi Himmelfartsdag blev kirken pyntet. Ingen særlig gudstjeneste, når kornet var sået eller høstet. Ved høstgudstjenesten blev kirken smykket med blomster og kornaks på stolestader og på alteret.

Menigheden under gudstjenesten:

Under gudstjenesten rejste både mænd og kvinder sig ved følgende lejligheder: når præsten gik på prædikestolen, når præsten fra alteret oplæste eller messede evangeliet, epistelen eller

lektionen, under trosbekendelsen og under velsignelsen slog kors, brugte adskillige af menigheden også at slå kors for sig, men ved samme lejlighed – fortæller en bekendt præst, der senere blev biskop – gnubbede nogen sig på brystet. Det var ikke ualmindeligt, at man i salmebogen halvhøjt fulgte præstens oplæsning af evangeliet.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Salmebog og salmesang:

Når man skulle konfirmeres, fik man næsten altid en salmebog, som man altså havde og kunne benytte i mange år, der kendes eksempel på, at man lod bogen indbinde på ny, når det blev forslidt. På vejen til kirken bar mændene salmebogen i frakkelommen. Oftest havde kvinderne et tørklæde om bogen og bar den i hånden. Under salmesangen stod degnen altid op i sin stol med ansigtet vendt mod menigheden. Det kunne dog også ske, at han enkelte gange valgte at gå op og ned af kirkegulvet. At mændene i ældre tid gik frem og tilbage i kirkestolen, vides intet om. Langt op i indeværende århundrede holdt man fast ved salmebog til kirke- og husandagt (Roskilde præstekonvent), men som en overgang blev det indført, at numrene på salmebog i foranstående bog og på numrene på tilsvarende salmer i salmebogen for Kirke og Hjem blev anbragt. De gamle salmemelodier holdt man fast på. Ændringer i sangen ved anskaffelse af orgel var vist ubetydelige. Sangkor fandtes ikke.

Hovedvandsæg og buketter:

Hovedvandsæg og lignende har jeg ikke kendt i brug, men min moder ejede da en sådan, som hun havde brugt. Det var af sølv og havde form som et stort hønseæg med fod og låg samt 2 ører. Øverst på låget sad en lille kugle til at benytte, når man ville åbne det på dets hængsler. Ligeledes kunne foden åbnes for et lille rum, hvor der var plads til en "Tavleskilling" – vel nærmest til en mark (seksten skilling) eller måske kun til en fireskilling. Hovedvandsægget var forgyldt indvendig og her lå en svamp til vellugtende væske. Til samme brug havde moder også liggende en såkaldt lugtedåse. Den havde form og størrelse som en daler, men var vist lidt tykkere og kunne åbnes på hængsler. Den så ud som guld, men var vel sagtens kun forgyldt. Den havde et øre som et lommeur og inden i den lå en lille svamp dækket af en rist.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880, 28.03.2017

Indsamling:

Her må jeg opgive enhver beskrivelse.

Ofring:

Der ofredes ved jul, påske og pinse den første helligdag. Ved andre højtider blev der ikke ofret. Degnen skrev offersedler og uddelte dem med skolebørnene. Præstens sedler var hvide, degnens oftest blå. Der stod på dem "til præsten" eller til degnen, samt vedkommende offers navn. Offersedlerne brugtes flere gange. Oftest fik præst og degn lige meget. Der var måske forskellige satser for offerets størrelse, men oftest blev der ofret efter skøn og godvilje. I højtidsoffer har jeg ved højtid modtaget fra 4 kr. til 25 øre i hver seddel. Efter prædiken sang

man en offersalme, hvorunder de ofrende gik med offeret, som det bedst kunne falde sig. Under ofringen for alteret, degnen i sin stol, hvor der var anbragt et bræt til at lægge offeret på. Enkelte præster og lærere brugte at bukke som tak for offeret, hvad jeg aldrig har gjort. En historie fra Harboøre, hvis rigtighed jeg ikke tør stå inde for, fortæller at en fisker, der havde givet præsten en del fisk, gik under ofringen op til præsten, og idet han bankede så småt på alteret, sagde han: ”Æ sejer kvit for æ fisk”. Ofringen betragtedes i almindelighed med velvilje, og det var sjældent, at nogen undlod at ofre, men desuagtet var de fleste - både ydere og nydere glad ved at få sagen afløst med en bestemt årlig sum, som fastsattes efter, hvad der var ofret i en årrække. Foruden højtidsoffer var der også de såkaldte Accidentser: ofring ved barnedåb, konfirmation, bryllup, kirkegangskone og begravelse, som ligeledes blev afløst.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Skriftemål og altergang:

Almindeligvis gik man til alters forår og efterår. Der var vist oftest altergang 4 søndage i træk, når der var først gudstjeneste. Forår og efterår bekendtgjorde præsten: ”Næste søndag begynder altergangen”. Indtegningen fandt sted hos degnen – oftest gennem skolebørnene, og sluttede gerne fredag. Når et tyende flyttede fra et sogn til et andet, blev der anført i dets skudsmålsbog, hvornår de sidst havde søgt herrens bord. Ved tiden omkring 1900 må det formenes, at der blev holdt altergang, så ofte nogen ønskede at komme til alters. I Engbjerg, hvor jeg var lærer indtil til 1930, måtte mindst tre tegne sig til alters, for at der kunne blive altergang den påfølgende søndag. Var der således altergang, kunne enhver gå til alters uanmeldt. Skriftemål foregik 15 til 30 minutter før gudstjenestens begyndelse. I 1880-1885 har jeg oplevet, at en præst holdt lørdagsskriftemål. Ved altergang iførte man sig sit bedste tøj, helst sort. Søndag morgen faldt davren bort for altergæster og man nøjedes med kaffe. Nogen yderligere faste kendes ikke. Mændene lod overfrakken ligge i kirkestolen under altergangen, kvinderne tog hovedtøjet af. Præsten drejede kalken lidt fra person til person, men gik senere over til at tørre det. Til ledelse af orgelet sang hele menigheden under altergangen.

Ved kirken efter gudstjenesten:

Mænd og kvinder gik ud af kirken uden nogen bestemt orden. Det var almindeligt, at man gav sig god tid, før man gik hjem, ikke af hensyn til præsten, som havde sin egen udgang, og som ingen hilste på. Sognestævnet benævntes oftest ”Kirkestævne”. Over udgangsdøren i våbenhuset hang en lille tavle, på hvis ene side stod ”Bekendtgørelse”, og når dette navn var udad, vidste man, at der ville blive oplæst noget – enten af sognefogeden eller af kirkesangeren. Det var især mændene, der hørte efter oplæsningen.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Hjem fra kirke:

Man tog lige hjem fra kirke. Kro fandtes ikke i sognet. Der var ikke nogen kirkeby og altså heller

ikke butikker. De hjemkomne kunne blive spurgt efter, om der var mange i kirke, eller vel endnu oftere, om man havde hørt en god prædiken. Det kunne nok ske, at man prøvede på at få børn til, hvad de havde hørt i kirken, og hvilke salmer der var sunget. En lille pige havde hørt, at præsten sagde: ”Ak mine venner 15 gange”.

Søndag i hjemmet:

I sommertiden skulle haven gerne pyntes op om lørdagen. Uden at man tænkte på dårlige følger af søndagsarbejde, afholdt man sig fra alt unødvendigt arbejde. Søndagsarbejde med at køre korn ind i en vanskelig høst kunne indtræde, men det var meget sjældent. Nogle timers arbejde om formiddagen med heste for en husmand var ikke ualmindelig. Det var vel overvejende de unge, som kom ud om søndagen på besøg eller til gymnastik og skydning. Øvelse i flerstemmig sang optog en del af dem, der havde anlæg herfor. De gamle læste ofte gudelige skrifter om søndagen.

Opbyggelse af hjemmet:

Om andagtsbøger må besvarelse gælde gamle forhold til dels ældre end de nuværende kirkelige retninger. I mit hjem fandtes således prædiken-bog af Martin Luther. Jesper Brokmanns huspastil og Vilhelm Bech. I salmebogen læstes ofte – især om vinteraftener. Katekismus brugtes ikke. I bibelen blev der læst. Egentlig husandagt blev ikke brugt, men dagen sluttede med, at vi sang ”Jeg er træt og går til ro”, bordbøn blev ikke holdt. Ofte læste man aftenbønnen til de bestemte dage, som de fandtes i salmebogen. Som aftenbøn lærte børnene at bede fadervor og ”Bed o Jesus bed for mig. Dåbspagt og salmer blev lært i hjemmet, når børnene kom til at gå i skole.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Der benyttedes vist ikke undervisning i hjemmet i kristendom på anden måde. Omkring 1888 begyndtes på søndagsskole i sognet af Indre Mission, og det nok kun børn fra disse hjem, som deltog heri. Når man mødtes og skiltes, husker jeg ikke, at man har brugt anden hilsen end: goddag eller farvel. Kom man forbi en, der arbejdede, sagde man: ”Gud hjælpe dig”! hvorpå der svarede: ”Tak”. Skulle man køre ud fra hjemmet, sagde man, idet vognen blev sat i gang: ”Så i guds navn”. Når bedstefar skiftede linned, sagde han: ”Jøsses kos” (Jesu kors), idet han førte den nye skjorte over hovedet. Kom man ind i en stue, hvor folk sad og spiste, sagde man: ”Lingodt”! Hvortil der svarede: ”Tak”, Var der ikke spisning kunne man sige: ”Guds fred!”. Hørte man en nyse, sagde man: ”Gud velsigne dig!”

Præsten:

Her tillader jeg mig til indledning at fortælle om 3-4 præster i sognet i forrige århundrede. Den første præst jeg kan huske var udpræget rationalist. Han skal have været en flink mand og meget venlig i omgang, men hans prædikener var mådelige. Han var meget musikalsk, og det var en nydelse at høre ham messe. Da han var en gammel mand, stillede en del af sognets beboere et ønske til biskoppen om at få ansat en kapellan, hvad så skete. Denne kapellan var

sikkert en varmhjertet kristen. Han var meget begavet, sluttede sig til den grundtvigske retning, og vandt alle både ved sine gudstjenester, og ved sin daglige omgang med folk. En senere fører for missionsfolkene har jeg hørt sige om ham: ”Møller satte lyset på stagen i Vandborg” og tilføjede om den pågældende præst: ”Bryndum tog det ikke af.”

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Den sidste var vel nok en dygtig præst i kirken, men blev aldrig afholdt. Fra gammel tid havde det været skik, at læreren ved begravelser, gik ud i hjemmene for at ” synge lig ud”, selv om han derved måtte frigive skolebørnene en time eller to. Denne ordning ville præsten ikke finde sig i og pålagde læreren at blive i skolen. Herved rejste der sig en bølge af modstand mod præsten, og man affattede en adresse til skoledirektionen med andragende om, at læreren fremdeles måtte ”Synge lig ud” i skoletiden. Så godt som alle underskrev, og sagen gik sin gang. Men da præsten fik listen med de mange navne, blev han meget opbragt, og under en gudstjeneste opfordrede han underskriverne til at komme til præstegården for at få deres navne slettet, idet han sagde, at skrev de under, så blev deres navne slettet i livets bog. Denne opfordring var der dog kun én mand, som fulgte, og præsten fik det ud af sin handleman, at han kom i dårligt forhold til menigheden. En gårdmandsdatter skulle giftes med én dyrlæge Kallesøe. Disse unge mennesker ville gerne ægtevies af nabopræsten Nielsen i Dybe, men sognepræsten Bryndum nægtede dem at benytte Vandborg kirke til brylluppet så de måtte tage til Dybe kirke for at blive gift. Men da bruden i tillysningstiden havde boet i Vandborg, var præsten der berettiget til bryllupsofferet. Dette offer fik han ingen glæde af, da bryllupsgæsterne kun lagde to og femøre på alteret, hvorimod læreren fik et stort offer. Ved konfirmations forberedelse kunne samme præst komme med meget uheldige udtalelser. Således hørte jeg, at han med navns nævnelse omtalte mænd og kvinder i sognet som skyldig i drik og utugt. Blandt skolebørnene var en meget åndssvag dreng, som opførte sig meget uheldig og virkede ødelæggende på skolen moral og disciplin. Læreren ønskede både for sin egen og for skolens skyld at få drengen ud af skolen. Det ønske satte præsten sig bestemt imod, men de øvrige

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

skolekommissionsmedlemmer holdt med læreren, og sagen endte med, at drengen blev udskrevet til privatundervisning. En lille tid holdt præsten lørdags skriftemål. Da degnen undlod at møde i kirken ved denne lejlighed, klagede præsten over ham til provsten, som så forlangte en forklaring af degnen. Denne havde kun én undskyldning – nemlig, at skriftemålet blev holdt i skoletiden, og da mente han, at han først og fremmest havde pligt til at passe undervisningen. Denne erklæring blev godkendt, og der blev ikke gjort mere ved sagen. I daglig tale kaldte man præsten: ”æ prejt”. Man hilste ham med: God dag, tiltalte ham med de, og mødte man ham ude, tog man hatten af, hvilken høflighed ellers brugtes meget lidt på denne egn. Nogen særlig ærbødighed viste man ikke, når man i kirkelige anledninger søgte præsten. At nogen søgte hans råd i verdslige forhold, var vist yderst sjælden. Ingen tiltroede han særlige

evner til at mane, vise igen eller lignende. Hvor præsten mente, at han var velkommen, tog han nok på husbesøg, og han besøgte også gamle og syge. Ved hjemmedåb og beretninger tilkaldte man præsten. Med undtagelse af, at præsten holdt juletræ i præstegården for sognets børn, kendes intet om sammenkomster her. Stiftelser af foreninger i sognet, tog han ikke del i. Engang arbejdede han på at få kirkegården planeret, men dette foretagende mislykkedes.

Degnen:

Man tiltalte ham med de, eller du, de fleste vel med du. I økonomisk henseende var hans stilling mellem gårdmænd og husmænd – dog nærmest gårdmændene. Degnen blev i daglig tale kaldt: "Æ dejn". Normalt måtte degnen overvære alle gudstjenester, forrette indgangs- og slutningsbøn, lede sangen, være præsten behjælpelig med messetøjet og besvare korsvarene, skrive eller opsætte salmenumrene. I sin tid måtte han besørge klokkeringningen, samt læse ved kirkestævne, og var han kirkebylærer, måtte han føre et eksemplar af Ministerialbogen med flere bøger.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Endelig måtte han længere tilbage i tiden besørge kirkens renholdelse. Ved festlige sammenkomster var degnefamilien næsten altid med, således ved dåb, konfirmation, bryllup og begravelser, men også ved mange andre lejligheder, fødselsdage, høstgilder m.m. Der blev oftest sørget for en god plads ved bordet til degnen og hustru. Blev der under gildet sunget sange, hjalp degnen gerne med hertil, ligeledes oplæste han mulige telegrammer og andre lykønskninger. Han kunne godt deltage lidt i dans og kortspil, men gik tidlig hjem om aftenen. Der var måske enkelte familier i sognet, som havde en særlig selskabelig omgang med degnefamilien, men nogen bestemt kan ikke nævnes. I 1870-erne var degnen medstifter af sognets sparekasse og var i mange år bestyrer af den. Han var også brevsamler, og indtil der blev almindelig postombæring, uddelte han breve og aviser med skolebørnene. Han holdt aftenskole i flere år, og som foregangsmand i sognet havde degnen stor indflydelse – både religiøs og politisk. Hertil kommer, at til embedet hørte en jordlod på 9 tdr. land, som han drev med dygtighed. I min barndom havde sognet to lærere, som begge var meget dygtige mænd. Den første, J.N. Berg stammede fra Sdr. Bjerg i Fjaltring og var blandt andre kendte mænd bror til politiker C. Berg. Den anden K. Smedegaard var fra Ulfborg, hvis beboere fra gammel tid har haft ord for at være noget foran de fleste vestjyder i oplysning. I alt fald havde sognet et par meget betydelige mænd. Etatsråd A.E. Tang til Nr. Vosborg og gårdmand Ole Kirk, begge medlemmer af Stænderforsamlingen i Viborg og senere af det lovgivende Ting, der udarbejdede Grundloven. Berg havde haft Ludvig C. Møller til seminarieforsøger – og Smedegaard, H. Svendsen, begge sin tids betydelige skolemænd, som kom til at præge de to Vandborg lærere for livstid.

Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880:

Efterskrift:

Da jeg skrev om Hylsklæder, kunne jeg have tilføjet, at de vist kun blev vaskede én gang om

året, men trods denne, man kan vel sige, mangel på renlighed, ved jeg kun én gang, at en seng blev befængt med utøj. I et udhus havde vi en rullestue, hvor der var to senge til brug for fremmede arbejdsfolk. Her skete det, at en karl bragte utøj med sig, og da det opdagedes, blev hans sengetøj bragt hen i laden, hvor han måtte ligge de sidste dage, han var i gården. Kort derefter skulle vi bage, og efter at brødene kom i ovnen, blev de befængte sengeklæder puttet der ind. Et sikkert middel til at dræbe lusene. Denne fremgangsmåde var vist ikke ualmindelig. Da jeg var lærer på Mols, fortalte min nabolærer mig følgende: En dag, da jeg stod på gaden og talte med en gårdmand fra byen, kom hans lille datter løbende og råbte: ”Far skynd dig at komme hjem for nu er brødet Søndre Skole taget af ovnen”, hertil svarede han, at nu skulle han komme, det var vist godt nok at få noget andet tøj på.

Jens Chr. Jensen har som pensionist skrevet én del fortællinger, men han har aldrig skrevet ret meget om sig selv. Med hjælp fra Lokalkivet for Thyborøn-Harboøre-Engbjerg, læsning af Lemvig Folkeblad fra 1930-1957 samt Ingrid Nørby Winther kan følgende nævnes: Jens Chr. Jensen, søn af gårdejer Jens Jensen og Johanne Margrethe Nørby, er født i Brunsgaard i Vandborg sogn den 5. april 1868 og dimitterede i 1889 fra Ranum Seminarium. Samme år blev han hjælpelærer ved Fjaltring Skole, og fra november 1890 til 1. maj 1891 var han hjælpelærer ved Fabjerg Søndre Skole. Fra 4. juni 1891 til 1. august 1892 aftjente han sin værnepligt som fæstningskonstabel ved II Artilleri Bataljon i København. Var derpå vakancelærer – først i Ræhr ved Thisted og straks derefter i Asdal ved Hjørring. 30 Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880, 28.03.2017 10. februar 1893 blev han kaldet til lærer ved Vrinders Skole på Mols. 21. april 1897 forfremmedes han til førstelærer ved samme skole. Til begge embeder var han af Knebel Rolsø sogneråd indstillet som nr. 1. I Vrinders virkede han som lærer i 11½ år, indtil han den 27. juli 1904 blev kaldet af Ribe biskop til skolelærer og kirkesanger i Engbjerg, - til hvilket embede Harboøre-Engbjerg sogneråd havde indstillet ham som nr. 1. Under sit ophold på Mols giftede Jens Chr. Jensen sig den 29. marts 1899 med Sofie Marie Sørensen, datter af gårdejer R.P. Sørensen i Vrinders. De fik 4 børn: Johannes Jensen, født den 15. juli 1900, der blev lærer i Gentofte. Svend Aage Jensen, født den 7. november 1901, han kom til at stå for fragten til og fra Købbyen i København. Jenny Magda Ragnhild Jensen, født den 27. august 1904, blev økonoma først i Birkerød og senere i Fredericia. Jenny Margrete Jensen, født den 21. februar 1910, blev sekretær ved Hillerød. Under et besøg hos sine forældre i sit gamle barndomshjem på Mols blev Sofie Marie Sørensen syg – og måtte føres til Aarhus, hvor hun efter 14 dages sygeleje døde af lungebetændelse den 22. maj 1921. Hun blev begravet på Engbjerg kirkegaard den 28. maj 1921. Den 6. maj 1925 blev Jens Chr. Jensen gift 2. gang med pige Ane Kathrine Jensen, datter af Jens Peder Jensen Bjerg af Hygum. I dette ægteskab var der ingen børn. Jens Chr. Jensen havde mange bistader for at tjene ekstra ved siden af den ikke alt for store lærerløn. Fra 1. november 1930 søgte han – fik sin afsked med pension på grund af tunghørhed. Jens Chr. Jensen nævner selv i den anledning: ” Med inderlig tak til gud for al hans nåde imod mig og med tak til Engbjerg sogns beboere for velvilje og overbærenhed i 26 år fratræder jeg nu Engbjerg Skole den 31. oktober 1930 for at tage bolig i

Hillerød – og i nærheden af mine børn. 31 Livet i Brunsgaard, Vandborg sogn i perioden 1870 – 1880, 28.03.2017 Engbjerg Skole blev nedlagt fra den 1. august 1961, og børnene overførtes til Harboøre Skole. Jens Chr. Jensen døde den 23. maj 1957. I Engbjerg Kirke talte pastor Sørensen, Harboøre, der mindedes lærer Jens Chr. Jensen som en mand, der holdt ualmindeligt meget af det lille vestjyske sogn, Engbjerg. Lærer Jens Chr. Jensen huskes i Engbjerg sogn som en stilfærdig, rolig mand og en dygtig lærer.

Lille Kubstrup og smedien:

Lille Kubstrup Da Jens Christian Jensen Dalgaard født i Hove den 27/2 1839 kom fra krigen i 1864, hvor han deltog som beslagsmed, begyndte han som smed i Vandborg i krydset, hvor vejen fra Bonnet til Ferring krydser vejen, der kommer fra Vandborg Kirkeby mod Dybe. Bebyggelsen kaldes i dag Vandborg Smedeby. Han blev kendt som smed og for sine gode fjedervogne med mere. Han blev gift med Kirsten Marie Christensen, født den 23/10 1840, den 6/10 1865 i Hove kirke. De boede de første år over smedeværkstedet, hvor der var en lejlighed. Jens Christian Smed, som han kaldtes i daglig tale, drev en meget stor smede- og karetmagerværksted og havde mange svende i arbejde. Svendene boede og fik kost hos Kirsten, så der var nok at se til. Jens Christian Smed var en aktiv mand; han købte skibe, der var strandet på vestkysten. De blev hugget op; jernet brugte han i sin forretning og resten blev solgt. Jens Christian og Kirsten fik 5 børn, Kristen, Petrine, Marie, Kirstine og Peder. Jens Christian begyndte meget tidlig at købe hedejord op, og på denne jord byggede han gården ” Lille Kubstrup ”. De boede først i den ene ende af udhuset og i 1882 byggede han stuehuset, som ligger på den modsatte side af vejen, hvor de flyttede over samme år, og boede der til han byggede Tinghus i 1905, hvor han solgte smede- og karetmagerværkstedet til smed Jens Dalgaard (brorsøn) og Jens Christian fik Vandborg Møllegaard i bytte. Denne gård solgte han senere til Niels Præstholm fra Hove, da ingen børn ville have den. I 1907 solgte han Lille Kubstrup til den yngste søn Peder. Efter at sønnen Peder havde overtaget Lille Kubstrup flyttede Jens Kristian og Kirsten ned i Tinghus. Her døde Jens Christian den 4. februar 1908 og Kirsten boede her til hun døde den 7. april 1917. De er begravet på Vandborg kirkegaard. Tinghus blev solgt til gdr. Krarup fra Vester Qvistgaard, der senere solgte den til tømrer Kristian Larsen, som drev tømrerforretning her fra. Senere ejer var tømrermester Frede Borup Jakobsen, der også drev tømrerforretning. Frede Borups søn, Jesper Jakobsen er nu ejer af Tinghus her i 2013. Den ældste af Kirsten og Jens Christian Jensens sønner, Kristen blev gift med Nielssine fra Brændgaard i Vandborg. Petrine blev gift med Kresten Bjerre; de drev Bovbjerg Badehotel. Kresten var kunstmaler ved siden af, de fik børnene Niels, Kristian og Hans. Niels blev oberstløjtnant ved hæren. Kristian overtog Bovbjerg Badehotel og Hans blev officer i handelsflåden. Marie blev gift med lærer Davidsen, Tørring skole. De købte senere gården Agger i Tørring, de fik børnene Agnete og Valborg. Agnete blev gift med sønnen fra Haldgaard i Tørring. Valborg blev gift med Jens Agger og de overtog gården Agger efter hendes fader. Helga Høgedal (barnebarn af Jens Christian Jensen og Kirsten)

Den 16.06.2026

Ib Br.